

Eğlence ve Futbol İdeolojisi

Çalışma dışı, serbest saatleri doldurmak amacıyla girişilen çeşitli faaliyetlerden biri de «eğlencedir». Bunu kısaca neşeli, hoşca vakit geçirmek ve bu amaçla yapılan bir dizi iş olarak tanımlayabiliriz. Eğlence, ilkel topluluklardan bu yana varolan ve devam eden bir olgu, çalışma gibi dolaysız bir zorunluluğu yok, ancak hayatın daha bir sağlıklı devamı, tekdüzelikten kurtulması için bulunulması gereken bir faaliyet ve zaten bu anlamda da yapılagelmekte.

Eğlencenin bağımsız, başlıbaşına bir faaliyet olarak ortaya çıkışı kapitalizmin gelişmesiyle olmuştur. Kapitalizm-öncesi dönemlerde, üretimdeki verimsizliğin ve düzensizliğin sonucu, «iş saatleri» ile «serbest zaman», değişik faaliyetlerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılması sonucu içicidir. «Örneğin: Üç, beş kuzusunu bütün gün otlatan on üç yaşındaki bir çocuk, kapısının önünde, sabahın erken saatlerinden akşamın geç saatlerine kadar örekesi ile yün eğiren bir kadın... Tarlasında ilkel araçlarla tarım yapmaya çalışan bir çiftçi. Bu durumlarda şüphesiz harcanan zamanın bir kısmı iş eylemi içinde geçer, geri kalanı da dinlenme ve eğlenme ile ilgili birtakim eylemleri içine alır... Burada iş-eğlence ve dinlenmenin birleştiği görülür».¹

Kapitalizmin başlangıcında ve onu izleyen uzunca bir döneminde, iş günü, günün uzun saatlerinden oluşuyordu.² Buna karşılık alınan ücret en temel ihtiyaç maddelerinin bile sağlanmasına yetmiyordu. Bu olumsuz koşulların fizik ve moral olarak yıpratıcı çalışmaları arasında, bu durumdan geçici bir kurtuluş olarak gördükleri, içki ve cinselliğin en anormal biçimleriyle alabildiğine yayıldığı görüyoruz. Engels bu durumu şöyle anlatıyor: «Biraz huzur içinde kalmalarına ve sessizce yaşantılarını sürdürmelerine izin verilmez. Cinsî münasebet ve sarhoşluk hariç tüm eğlencelerden yoksun bırakılır ama buna karşılık her gün fiziksel ve moral enerjileri tükeninceye dek çalıştırılır, böylece de elleri altında olan iki eğlenceyi en çılgınca ve en aşırı bir biçimde yapmaya itilirler.»³ Eğlence türleri başlangıçta kendiliğindedir, iş yorgunu insanlar boş saatlerinde bir şeyler yaparlar; bu dönemlerde sistemin yaptığı, eğlence biçimlerini kendi için tehlikesiz bir hale sokmak ve «ucuz eğlence» teminidir. Örneğin: pahalı oluşundan dolayı varolan içkileri içemeyen emekçiler için ucuz olarak satılabil-

len «cin» bulunmuştur. Talep artıp bunun bir pazar olabileceği görülünce, eğlence araçlarının üretim ve satışından kâr elde edilebileceği anlaşılmış, ekonomik planda yapılan bazı girişimlerle bu iş geniş bir şekilde organize edilmiştir. Örneğin: İcki, sigara üretimi, foto-roman yayıncılığı, yüzlerce eğlendiricinin çalıştığı sirklerin kurulması.

Ancak eğlencenin bu kendiliğinden oluşu, kapitalizmin gelişme süreci içinde yavaş yavaş kaybolur, zaman içinde, sistem eğlence biçimlerini ideolojik baskı amacıyla kullanmaya başlar.

Toplumsal hayatın bütününü kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda şekillendiren egemen sınıflar, egemenliklerinin devamı ile çelişen hiçbir faaliyete izin vermezler. Bu salt polisiye bir engelleme değildir, elbette gerektiğinde bunu da kullanırlar, ancak öncelikle kendileri bir şeyler teklif etme durumundadırlar. Serbest zaman faaliyetleri alanında geniş kitlelere alternatif olarak sundukları bu faaliyet biçimleri, kendi egemenliklerinin devamına her yönden katkıda bulunacak şekildedir.

Egemen sınıflar, belli çelişkileri paylaştıkları öteki sınıf ve toplumsal grupların bilinçlenmesini engellemek, düzenin yapısal ya da tarihi aksaklıklarından kaynaklanan ve gelişen tepkileri gerçek olmayan yerlere kanalize etmek amacıyla tüm toplumsal ve bireysel hayatı denetim altında tutmaya çalışırlar. Üretim araçlarının sahibi olan sınıf ekonomik yapıyı en azından belli bir dönem istediği —tabii kendi sınıfsal çıkarı doğrultusunda— şekilde biçimlendirir ve denetler. Emekçi sınıflar varolan çerçeve devam ettikçe bunun dışına çıkamazlar. Örneğin: Kapitalist toplumda proleterya ücret olarak ödenen ürettiği değer bir bölümü «burjuvazinin öbür kolları, ev sahibi, bakkal, tefeci v.b.»⁴ tarafından yaşamak için ihtiyaç duyduğu maddeler karşılığı elinden alınır. Proletarya bir kez daha sömürülmüştür. Ertesi gün için yine çalışmak zorundadır.

Ancak ekonomik olarak egemen olmak, tek başına sürekli bir egemenlik için yeterli koşul değildir. Egemen olan sınıf mutlak olarak politik ve ideolojik yapıyı da şekillendirmek ister, şekillendirir de. Bu tarihî olarak yerine getirilmesi zorunlu, kaçınılmaz bir koşuldur. Sistemin gelişme sürecinde, şekillendirilen bu yapıdan egemenliğin devamı için baskı aracı olarak kullanı-

lırlar. Burada konumuz dışı olduğundan dolaysız politik baskıya değinmeyeceğiz, ancak ideolojik yapıya ve baskı aracı olarak kullanılmasına değinmek amacındayız.

«Her toplum, hattâ her iktidar kabul edilmek... Üyelerinin hepsinin değilse de büyük bir bölümünün rızasını sağlamak zorundadır... Bu katılım olmadan... kurulmuş toplum da olmaz... Saf şiddetle temellenmiş bir toplum yoktur... İşte bu bu katılımı... Baskı altında olanların ve sömürülenlerin boyun eğişini sağlayan, ideolojidir. İdeoloji, onları kendi gözlerinde öyle göstermektedir ki, bu, maddî zenginliklerden başka manevî muvafakatini ve hattâ katılımını da zorla sağlamak tadır onların. Sınıf ideolojileri, hâkimiyeti ele geçirmek için mücadele eden sınıfın üç tane imajını ortaya koyar: I. Kendi tarafından ve kendisi için ortaya konmuş olan kendi imajı (bu imaj sözkonusu sınıfı coşturur) II. Öteki gruplar ve sınıflar için ortaya konmuş kendi imajı (bu imaj söz konusu sınıfı yüceltmekte ve ululaştırmaktadır.) III. Öteki sınıf ve grupların imajı; bu imaj sınıfları ve grupları herkesin gözünde küçültür, kendi gözlerinde değerlerini kaybetmelerine yol açar, onları manevî bakımdan çökeltir ve çatışmadan önce ya da çatışma olmadan yenilmiş olmak durumuna getirir.» Örneğin: «Burjuvazi kendini insan aklının taşıyıcısı, daha sonra iyi niyetin ve şan-şerefın taşıyıcısı, son olarak da, iyi organizasyon yeteneğine sahip sınıf olarak tasavvur eder. Öteki sınıfları da kendi tarzına göre, 'iyi ya da kötü işçi' 'elebaşı' ve 'isyan kumkuması' olarak tasavvur eder. Nihayet öteki sınıflar için kendi imajını koyar, 'genel iyilik', 'insani mutluluk', 'berekat ve ilerleme için harcanan para'.⁵ Sözkonusu sınıf «ilerici» olma niteliğini korudukça ideolojisi de tüm toplumun ideolojisi olarak kabul edilir, ancak gelişen sınıf mücadelesi sonucu yeni, alternatif ideolojiler doğar. Egemen sınıfın ideolojisinin tartışmasız kabulü son bulmuştur. Bunun üzerine egemen sınıflar ideolojik mücadelelerini başka biçimler altında devam ettirirler. Bunu kapitalist toplum üzerinde somutlaştırırsak burjuvazinin asalak olmaya başlaması, muhalefetin giderek genişlemesi üzerine kitleleri oyalamak, bilinçli sınıf mücadelesinden uzaklaştırmak, onlara yapay doyular sağlamak amacıyla, yeni eğlence biçimleri yaratılmış, bunlara geniş bir yaygınlık kazandırılmıştır. Örneğin: Sinema,⁶ doğar. Müzik geniş şekilde dinlenilmeye başlanır, halk kitlelerine iner.⁷ Basın kitle basını olur.⁸ Biçimsel farklılıklar ne olursa olsun, içerikleri belirleyen, yukarıda değindiğimiz, teklif edilen imajlardır. Filmde yaşlı zengin adam, «zavallı yoksullara» hediyeler verir, «bu kader kurbanlarını» sevindirir. Basında «okul yaptırın» hayırsever, iş adamı hanımlarından bahsedilir. Milyonluk düğünler en ince ayrıntılarına kadar anlatılır; demek istenen şudur, bunu ancak «onlar» yapabilir. Şarkılarda parası olmadığı için sevgilisiz kalanlar «feryat» edip, sonunda «feleğe» çatarlar.

Yazının girişinde eğlence olgusunun ilkel toplumlardan bu yana var olduğunu söylemiştik. Sınıfsız toplumlarda bazı başka amaçlarla (Örneğin: Dinsel) içice olarak düzenlenen şenlikler, törenler sınıfların ortaya çıkışıyla birlikte sınıfsal bir öz kazanıp, egemen sınıfların, sınıfsal çıkarı doğrultusunda yapılır oluyor. Örneğin: Köleci Roma'da, özellikle imparatorluğun son dönemlerine doğru gitgide yoksullaşan, hayat koşulları kötüleşen Romalı yurttaşları —Köleleri değil, köleler üzerindeki egemenlik, köleyi kıt kanaat besleyen ve ona iş aracı sağlayan efendilerin açık zoru ile mümkün olduğundan, bu egemenliğin devamı için kölelerin «eğlendirilmesi» söz konusu değildir.— oyalamak üzere, tüm zenginliklerin sahibi olan bir avuç Romalı egemen, büyük stadyumlarda seyretmesi bedava olan gladyatör dövüşleri düzenliyorlardı. İnsanın değersizliğinin vurgulandığı, sadizmin körüklendiği bu kanlı gösterilerle «köle olmayan bu yoksul yurttaşlar» oyalanmakta, gelişen ve gelişebilecek tepkileri gerçek olmayan yerlere kanalize edilerek, boşalmaları sağlanmakta idi.

Feodal toplum biçimlerinde karşımıza çıkan feodal beylerin aralarında düzenledikleri, silâhlı adamlarının karşılaştığı, savaşçılığın en yüce değer olarak sergilendiği, turnuvalar, yine aynı dönemlerde serfler arasında gelişen şarkılar, danslar, yılın belli günlerinde düzenlenen şenlikler, konuyla ilgili tarihe rasladığımız örneklerden bazıları.

Kapitalizm, eski eğlence biçimlerini devralır, ancak yetersizliklerini gidermek için onları değiştirir. Yeni eğlence türleri yaratır. Örneğin: Çağımızda kimse eğlence olsun diye arslanlara parçalatılmıyor. Ancak sistem kendi açısında yararlı bulduğu «şiddet», «sadizm» eğilimini başka araçlar kullanarak körüklüyor, canlı tutuyor. Vurdukları kırılımlar, polisiye romanlar bu sonucu yaratan eğlence araçlarından bazıları. Kapitalizmle birlikte gelişen iş bölümünde görevi eğlendirmek olan profesyonel eğlendiriciler doğar. Bu kişiler uzmanlaştıkları bir türü sergileyerek, belli bir kitleye ücret karşılığı hoşca, neşeli vakit geçirtiler. Cambazlar, şarkıcılar, takdimciler, profesyonel sporcular bu tip kişilerdir. Bir dizi yer yalnızca eğlence yeri olarak bu işlevi yerine getirmesi amacıyla düzenlenir. Örneğin: Dansingler, gece klüpleri, kahvehaneler. Kişiler buralara gidip bir şey yaparak ya da bir şeyi izleyerek eğlenirler. Eğlence türlerini, yapımları açısından ikiye ayırabiliriz. Birinci türde kişi aktif olarak katılır, bir şeyler yapar, böylece eğlenir. Örneğin: Kâğıt oynamak, luna parkda dönme dolaba binmek, belli bir hedefe ateş etmek, langirt, tilt, bu tipteki başka makineler v.b. Başka bir tür de ise, kişi yalnızca seyirci olarak başkalarının yapılan ya da yapılmış bir şeyi izleyerek eğlenir. Örneğin: Sinema, tiyatro, konser.⁹

Kapitalist toplumda eğlencenin belirgin özelliklerinden biri «soyut» olmasıdır. Görünüm olarak, toplumsal hayattaki öbür pratiklerden ba-

ğimsiz, onlarla arasında hiçbir bağ yoktur; yapılması somut bir zorunluluk sonucu değil, isteğe bağlı genel hayat pratiğine bir eklenti şeklinde olduğundan, bu «soyutluk» gerçek özelliğiymiş gibi görünmektedir. Bu özelliği kullanılarak, kişiler kolaylıkla gerçeklikten uzaklaştırılabilen, bu ise düzenin ideolojisinin kişiye kabul ettirilmesi için elverişli bir zemin sağlamaktadır. Bir örnek üzerinde somutlaştıralım. Boş bir günün de luna parka giden bir kişi, bu şeyler evren içinde, ilgi duyduğu, istediği bazı şeyler yapar, bunlarla gerçekliğinden kurtularak belli bir boşalım sağlar, çelişkilerinden uzaklaşmış, sistemi kabul etmiştir, ancak sistem bununla yetinmez. Örneğin, atışlarda kullanılan hedef bir Kızılderili suretidir. Korku tüneline karşısına eli palalı bir zenci çıkar, oynanan oyunlarda kazanabilmek için şans gerekmektedir. Kısaca düzen kendi ideolojisini somut örneklerle kişinin bilincine yerleştirir. —Bu küçümsenmemeli, örneğin: Kara derilerin yam yam olduğu, insan eti yediği düşüncesinin var olması ve yaygınlığı, bir zamanlar böyle bir olgunun olması sonucu olduğu kadar, bunun ırk ayrımı amacıyla kullanılması ve bu amaçla milyonlarca insana seyrettirilen Tarzan filmleri v.b. ile bilinçlere yerleştirilmesi sonucudur.

Eğlence biçim ve araçlarının bir başka özelliği «basit» olmalarıdır. Belli tür filmler hep aynı kişiler arasında geçen tartışmalar üzerine kurulmuştur. Olayın gelişmesi ve sonuç değişmez. Becerikli dedektif, iki saatlik uğraşması sonucu, hırsız ya da katili yakalar; çeşitli oyunlar, ayrıntıdaki bazı farklılıklara karşın, benzer kurallara göre oynanır. İnsanın doğal yanı çarpıtılarak kullanılır, bir motif olarak kadın, değişmez anlamlar taşır, benzer işlevleri yerine getirir ve tüm bunlar hiçbir köklü değişme olmaksızın sürüp gider. Tekrarlardan oluşan, gelişmeye açık hiçbir yanı olmayan, düşündürmeyen bir evren içinde hapsedilen kitleler, ahmaklaştırılır.

İşbölümündeki gelişmenin, makinanın bir parçası haline getirdiği insan, çalışma sürecinde kavrayamadığı durumunu (elbette bir takım şeylerin farkına varır, farkındadır. Ancak bunun doğru bir bilinçlilik olarak gelişmesi ve politik bir öz kazanması, ona dışardan bilinç götürülmesi ile olur.) bunun için yapılması gereken faaliyetlerden uzak tutulduğundan, çalışma dışı zaman süresinde de kavrayamaz. Üstelik işinin üzerindeki somut, olumsuz etkilerini geçici bir süre (yeni iş gününe kadar) giderdiği için de, kendine sunulan bu «eğlence» biçiminden memnundur.¹⁰

Tüm bu söylediklerimizi Türkiye üzerinde somutlaştırırsak, görünen özeldeki bazı farklılıklara rağmen, geneldeki benzerliktir. Değişen toplumsal yapıya paralel olarak ortaya çıkartılan «kitle basını», «sinema», «fotoroman», «spor», ve benzerleri. Ancak bu incelemenin amacı, kapsamlı bir araştırma sonucu irdelenebilecek bu konuların tümünü yorumlamak değil. Burada yapmak istediğimiz, kitleleri oyalamak ve ahmaklaş-

tırmak işinde kullanılan ve bir hayli de etkin olan sporun ülkemizdeki durumunu, ilişkide olduğu başka öğelerle birlikte tesbit edebilmek.

Sporu, kısaca, sağlıklı bir yapıya kavuşmak, bu yapıyı geliştirmek ve doğal koşullar karşısında daha güçlü olmak amacıyla, belli bir sistem dahilinde, araçlı ya da araçsız olarak yapılan hareketler olarak tanımlayabiliriz. Tanımın içinde de belirttiğimiz gibi spor yapmaktan amaç, fiziksel olarak sağlıklı ve güçlü olabilmektir. Bunun zihni yapımız üzerinde de olumlu etkileri vardır.

Spor ve onun türleri, binlerce yıldan bu yana yapılagelmektedir. «İ.Ö. 2500'de Mısır'da askerlere çevikleşmeleri için güreş ve değnek çalışmaları yaptırıldığını, Çinlilerin İ.Ö. 2700'de bol ayrıntılı bir beden eğitimi uyguladıklarını, Eski Yunan'da Olimpiyat oyunları düzenlendiğini»¹¹ spor tarihlerinden öğreniyoruz. Yine birtakım spor dalları çeşitli toplumlarda gelenek halinde devam ederek, günümüze kadar gelmiştir. Duyulan ilginin günümüzde giderek azalması, farklı biçimler altında devam etmesine rağmen, Anadolu'da yaşayan topluluklar arasında bir hayli yaygın olan güreşin durumu, bu konuda somut bir örnektir. Ancak sporun, geniş ve sürekli bir biçimde yaygınlık kazanması, günümüzde bir hayli etkin ve yaygın olan kimi spor dallarının varolan yapılarıyla ortaya çıkışı, 19. yüzyıla birlikte görülmeye başlanan bir olgu.

19. yüzyılda kapitalist Batı ülkelerinde, yeniden, sistemli bir şekilde ele alınan spor çeşitli amaçlar¹² doğrultusunda yaygınlaştırılmaya başlanmıştır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de varolan spor dalları sistemleştirilerek, belli kurallar tesbit edilmiş, yeni spor dalları yaratılmıştır. Örneğin, Futbol, ABD'de basketbol.¹³ Balşangıçta amatörce bir eğlence, boş zaman faaliyeti olarak yapılan spora duyulan ilginin artması, etkinliğinin gelişmesi sonucu, para kazanmak amacıyla karşılaşmalar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu yeni durum aktif olarak spor yapmayan, ancak karşılaşmaları izleyen bir kitle-seyirci-ile, mesleği «sporcu» olan tek bir spor dalında uzmanlaşmış, kazanç amacıyla karşılaşmalar yapan, sporcular yaratmıştır. Ve tabii, bir de bu işten, milyonlar kazanan işletmeciler. Profesyonel spor dediğimiz, bu yeni olgu, getirdiği kâr ve başka amaçlar için kullanılmaya yatkın yapısından ötürü, günümüze kadar devam etmiş ve halen de etmektedir. Özellikle seyredilmeye yatkın, bireyin en ilkel, bencil duygularına hitap eden, bazı spor dalları —boks, at yarışları, futbol, güreş, v.b.— profesyonel amaçlarla alabildiğine kullanılmıştır. Buna somut bir örnek, ABD'de özellikle yüzyılımızın ilk yarısında düzenlenen boks karşılaşmalarıdır. İplerle çevrili bir alanda —ring— kıyasıya döğüşen iki kişiyi seyreden, yenenle birlikte geçici olarak boşalan ya da gerçek olmayan yapma bir sorun için alabildiğine endişelenip, genel anlamıyla, ekonomik, sosyal,

politik pratiği unutan yığınlardan, hiç de «sportmen» olmayan işletmeciler, dev sayılarla ifade edilen kazançlar elde etmiştir.

Profesyonel spor karşılaşmalarına duyulan ilginin yaygınlaştırılması ve yoğunlaştırılması amacıyla spor dışı araçlar —basın, öteki kitle haberleşme araçları, reklam sanayii— kullanılmaktadır. Yeni bir eğlence türüdür bu, kitleler aktif olarak spor yapmazlar, yalnızca «şampiyonlar», taraftarı oldukları kulüplerin takımları karşılaşır, binler, hattâ milyonlar bu karşılaşmaları izler. Karşılaşmalardan önce ve sonra, basında ve öbür kitle haberleşme araçlarındaki değişik açıklamalar ve yorumlarla yapay çelişkiler derinleştirilir, uzlaşmaz bir görünüm kazanırlar. Örneğin: Ülkemizde de basında sık sık karşımıza çıkan, karşılaşmaya kısa bir süre kala «önemli bir futbolcunun» sakatlandığı karşılaşmada yerini alamayacağı, türünden haberler yayınlanır. Karşılaşma olağanüstü bir hale sokulmaya çalışılır. Sokulur da. Karşılaşma heyecanla beklenir. Sonuç ne olursa olsun, farklı bir gelişme yoktur; kazanan takımın taraftarları mutlu, yenilen taraftarlar ise üzgündür; tabii her iki taraf da gerçeklikten soyutlanmış, avutulmakta, oyalanmaktadır. Bu durum tek bir karşılaşmayla sınırlı değildir, çünkü her karşılaşmanın hemen arkasından bir yenisi düzenlenir, onunla ilgili tartışmalar başlar, başarı kazanılır ya da kazanılmaz, ama bu çember sürer gider; gelişmeye açık hiçbir yanı olmayan, entelektüel düzeyi düşük bir evren içinde, geniş insan yığınları ahmaklaştırılır, tabii daha önce de söylediğimiz gibi «kapitalist işletmeciler» de para kazanmaya devam eder.

Sporun sağlıklı bir hayat için gerektiğini daha önce söylemiştik; bu, günümüzde daha bir önem kazanır, olumsuz çalışma koşullarının alabildiğine tahrip ettiği insan sağlığını korumak için spor yapmak, zorunluluk olmuştur. Gerçekte bu kapitalizm ile de çelişmez, unutmamak gerekir ki, sağlıklı işçi daha çok çalışabilecek, daha verimli olacaktır. Sağlıksız, yıpranmış işçi ise bunun tersi. Bu amaçla gelişmiş kapitalist ülkelerde işletmeler spor tesisleri yaptırır.¹⁴ Çalışanlara spor yapma imkânı tanınır, ancak başka nedenlerden dolayı geniş yığınların —istisnalar dışında— bu tip ülkelerde de aktif bir biçimde spor yaptıkları söylenemez.

Halk kitlelerinin henüz yeterince beslenemediği, «geri bırakılmış ülkelerde» ise kitlelerin sporla ilişkisi «millî maçlardan zaferle dönen takımlarının şerefine yollarda gösteri yapmak» şeklindedir. Bu tip ülkelerde sadece sınırlı bir azınlık spor yapabilir, ancak spor karşılaşmalarına olan ilginin vardıdığı boyutlar, birçok gelişmiş kapitalist ülkedekiyle kıyas bile edilemez. Bunun nedeni, alabildiğine derinleşen buhranların yaşandığı, bu tip ülkelerde, egemen sınıfların, halk kitlelerini oyalamak ve avutmak için sporu kullanmasıdır. Güney Amerika'daki birçok ülkede bu durum somut olarak görülür.¹⁵

Ülkemizde aktif olarak spor, sadece nüfu-

sun dar bir kesimince yapılabilmektedir. Eldeki istatistiklerden öğrendiğimize göre, bu sayı 71439 lisanslı, 342431 lisanssız olmak üzere toplam 413872'dir.¹⁶ Ülke nüfusunun 41 milyona yaklaştığı ve bunun % 70'ini aşan bir bölümünün 0-34 yaşları arasındaki insanlardan oluştuğu,¹⁷ gözönüne alınırsa, ülkemizde spor yapmanın hiçbir şekilde yaygın olmadığı görülür.¹⁸ Yine istatistiklerden çıkan bir başka sonuç, aktif olarak spor yapanların ilgisinin, bazı spor dallarına, özellikle futbola yönelik bir ilgi olduğudur, genel olarak spor dallarındaki sporcu sayısı bunu somut olarak göstermektedir.¹⁹

Branşlar	lisanslı	lisanssız
Futbol	45908	114495
Voleybol	18238	47832
Basketbol	17428	39613
Güreş	4046	14998
Atletizm	2838	33455
Judo	1665	12189
Boks	2627	6776
Okçuluk	159	776
Cimnastik	49	8762
Tenis	40	3288

Spor yapmak için gereken bazı başka öğelere baktığımız zaman, bütün yetersizliğine rağmen imkânların, futbol lehine olduğu görülür. Örneğin, İstanbul'da beden terbiyesi tarafından yaptırılan ve genel müdürlüğün kayıtlarında gözükene 35 tesisin 6'sı stadyum, 6'sı da futbol sahasıdır. Buna karşılık 1 yüzme havuzu, 1 konkurhipik, 2 spor salonu vardır.²⁰ Yine spor dallarındaki antrenör sayısı da futbol lehinedir, öteki spor dallarındakilerle birlikte bu oran şöyledir:

Branşlar	fahri	asli
Futbol	122	61
Basketbol	54	35
Güreş	46	23
Boks	26	18
Cimnastik	24	3
Voleybol	23	18

eskrim, kürek ve okçulukta ise asli antrenör yoktur.²¹

Düzenlenen karşılaşmaların sayısı, basın ve öbür kitle haberleşme araçlarının sporla ilgili yayınları ve kamuoyunun ilgisi, yine futbol lehinedir. Örneğin, bir yılda yalnızca profesyonel futbol takımları 1298 karşılaşma yapmaktadır, buna başka hiçbir spor dalı ulaşamaz.²² Gazetelerin spor sayfalarındaki haber, yorum ve fotoğrafların büyük bir çoğunluğu futbol üzerindedir. Radyo ve TV'deki naklen yayınlar ve spor programları için de aynı şey sözkonusudur. Örneğin, Televizyonda her hafta pazartesi günleri yayımlanan, spor programlarından, kısa bir süre önce yayımlanan bir tanesinde, program süresi olan 2 saat 15 dakikanın, 43 dakikası futbola ayrılmıştır. Aynı günlerde düzenlenen, Balkan Binicilik ve Bal-

kan Gençler Boks Şampiyonası ikişer dakika ile geçirilmiştir. Futbola ayrılan sürenin büyük bir bölümü (29 dakikası) birinci Türkiye ligi maçlarına ayrılmıştır, bu ligde yapılan sekiz maçtan yedisini gösterilmiştir, oysa ikinci ve üçüncü Türkiye liginde yapılan maçlar gösterilmemiştir.²³

Naklen yayınlarda ise belli başlı futbol kulüplerinin yaptığı karşılaşmaların büyük çoğunluğu, yayımlanmaktadır, oysa bu durum öbür spor dalları için istisnadan öte bir şey değildir. Karşılaşmaları izleyenlerin sayısı açısından da futbol karşılaşmalarına olan ilgi, başka hiçbir spor dalı için sözkonusu edilemez. Örneğin Birinci Türkiye liginde yapılan futbol karşılaşmalarını stadyumlarda kırk, kırk beş bin kişi izlerken, bir basketbol karşılaşmasını izleyenlerin sayısı dört, beş bin kişiyi aşmamaktadır.

Ayrıntılar değişebilir, ancak yukarıki satırlarda rakamlarla somutlaşmış olarak gördüğümüz gibi, ülkemizde spor, eşit futbol, profesyonel futbol şeklindedir. Bu açıdan, halk kitleleri ile spor arasındaki ilişki, profesyonel futbol karşılaşmalarını izlemek şeklindedir. Yazımızın bundan sonraki bölümünde, bu durumu tesbite ve yorumlamaya çalışacağız.

Özellikle 1950'lerden²⁴ sonra düzenlenen futbol karşılaşmaları ve buna duyulan ilgi giderek artmıştır. Başlangıçta bir iki büyük şehirle sınırlı olan bu durum, 1960'dan sonra varolan liglere yeni ligler eklenerek, yeni kümeler oluşturularak, daha geniş bir planda yeniden organize edilmiş, futbol en ücre köşelere kadar, etkin bir biçimde sokulmuştur.²⁵ Günümüzde hemen hemen her ilin ve ilçenin, herhangi bir ligde ya da kümede oynayan bir ya da bir kaç takımı vardır. Kulüplerin ait oldukları il ya da ilçenin sakinleri çeşitli türden kişisel bağlar — aynı yerden olma, tanıma, v.b. — nedeniyle futbol olayı ile daha aktif bir şekilde ilgilenmektedir. Spor dışı faktörlerin de işe karışmasıyla futbolun etkinliği olabildiğine genişlemiştir. Ancak bu kendiliğinden olduğu kadar, teşvik de edilen bir olgudur. Birçok yerde, futbol kulübünün o yerin, «namusunu, gururunu, v.b.» temsil ettiği düşünülmektedir. Böyle bir düşünce oluşturulmuştur. Taraftarlar «renklerini» alkışlamaktadırlar, basında çıkan haber ve yazılar da bu doğrultudadır. Basının bu tutumu futbol olayının boyutlarını genişletmekte, karşılaşmalar, taraftarlar için çok başka anlamlar taşımaktadır. Bu, sonu çatışmalara kadar varan tehlikeli bir eğilimdir. Birçok maçta olaylar çıkmakta, yaralananlar, hattâ ölenler olmaktadır. Futbol yüzünden, il veya ilçeler arasında yapay gerginlikler yaratılmış, birbirlerine düşman edilmiştir. Yetkililerin açıklamalarında gördüğümüz, karşılaşmaların insanları birbirlerine yaklaştırdığı düşüncesi, pratikte gözükmemektedir, çünkü zaten amaç bu değildir.

Yılın sekiz, dokuz ayından oluşan futbol mevsimi boyunca, istisnalar dışında, özellikle haftanın son iki gününde futbol karşılaşmaları düzenlenmektedir. Kitle haberleşme araçları kul-

lanılarak, yapılan geniş bir duyurma ile ilgi artırılmakta, sonuç olarak binlerce kişi stadyumları doldurup, çok daha geniş bir kitle de radyo veya TV.'undan karşılaşmayı izlemektedir. Karşılaşmalara ilgi öylesine fazladır ki çoğu kere varolan tesisler yetersiz kalmakta, bundan esinlenen spor yazarları, «ihtiyaca cevap verecek stadyumların» yapılması önerisini getirmektedirler. Bu öneri yetkililerce olumlu bulunmakta ve sık sık kamuoyuna yüz bin kişilik stadyumların en kısa zamanda yapılacağına dair sözler verilmektedir.

Kentlerde yaşayan kitlelerin büyük çoğunluğunun çalışmadıkları günler olan haftanın son iki günü, futbol olayı ile doldurulmuştur. Elbette bu iddiamız sadece «spor severler» içindir. Unutmamak gerekir ki herkes «sporsevmez», ancak varolan sistemde onlar için de boş zamanlarını dolduracak faaliyet biçimleri vardır. Örneğin, sinemaya gitmek, TV. seyretmek... v.b. Ancak komünizm spor olayının çerçevesi dışına çıkmamızı engellendiğinden, öteki faaliyet biçimlerine değinmeyeceğiz. Hafta boyunca çalışan binlerce insan, çalışmadıkları bu günlerde maçlara gitmekte, bağırıp, çağırıdıktan sonra boşalmış olarak evlerine dönmektedir. Burada önemli bir nokta futbol olayının «stadyum»la sınırlı olmamasıdır. Karşılaşmalardan sonra gerek basında, gerekse radyo ve TV'da karşılaşmalardan ayrıntılı bir biçimde söz edilmekte, yorumlar yapılmaktadır. Örneğin, Pazar ve Pazartesi günleri radyo ve TV'daki haberlerde ve düzenlenen spor programlarında haftanın karşılaşmaları üzerinde durulmakta, gelecek hafta için açıklamalar yapılmaktadır.

Futbol olayının yaygınlığını ve etkinliğini, somut olarak göstermek amacıyla parasal yanına değinmek istiyoruz. Karşılaşmaların hafta sonlarında yarattığı ekonomik hareket 10 milyon liradır. 67 ilin 47'sinden ve 10 ilçeden Türkiye liglerine katılan 88 takımdan 44'ü her hafta yaklaşık olarak 20 bin kilometre yol aşarak başka bir kente maç yapmaya gitmektedir. Takımlarını yalnız bırakmak istemeyen taraftarlar da otobüsler, özel trenler kiralayarak takımlarının gezisine katılmaktadır. Yapılan hesaplara göre her hafta ortalama 30.000 kişi 500 otobüsle takımlarının ardında dolaşmaktadır. Kişi başına ortalama 10 T.L. yol parası ödendiği kabul edilirse 300.000 T.L. bir harcama ortaya çıkmaktadır. Yakın mesafedeki maçlar için trenle seyahat eden 10.000 kişinin ise kişi başına 15 T.L. ödediği kabulüyle 150.000 T.L. harcadığı düşünülürse, futbol nedeniyle haftalık seyahat harcamaları 450.000 T.L.'sini bulmaktadır. Uzak kentlere gidenlerin geceleme ve yemek giderleri kişi başına 30 T.L.'sından 900.000 T.L. tutmaktadır.²⁶ «1968 yılı şubat ayının 18. günü, İstanbul'da oynanan Fenerbahçe - Eskişehirspor maçına 30.000 Eskişehirlinin geldiği kesin olarak saptanmıştır... Ayrıca her hafta 450.000 kişinin futbol maçlarını izlediği kişi başına ortalama 5 T.L. hesabı ile 2 milyon 250

bin liralık futbol maçı bileti kesildiği tahmin edilmektedir.»²⁷ Buradaki 5 T.L.'si düşük bir rakamdır. Örneğin, Birinci Türkiye Ligi takımlarının yaptıkları karşılaşmalarda bilet fiyatları 15 ile 40 T.L. arasında değişmektedir. «Birinci Türkiye Liginde 1973/74 sezonunda 3.110.838 seyirciden 44.323.545 T.L.'si, 1974/75 sezonunda ise 2.906.811 seyirciden, 53.716.962 T.L.'si hasılat elde edilmiştir.»²⁸ Futbol karşılaşmaları üzerine düzenlenen bir şans oyunu olan ve kitleleri «bir gün milyoner olma» hayalleriyle avutan, «spor toto» nun, «13 yıllık uygulama sonucunda, yaklaşık olarak 800 milyon liralık bir kaynak sağlanması»²⁹ nedenleri salt futbola duyulan somut bir ilgiden öte bir şey olsa dahi, bir yanı ile futbol karşılaşmaları ile bağıntısından dolayı, bu konuda verebileceğimiz bir başka örnek.

Futbol olayının parasal yanında karşımıza çıkan bir başka olgu da «transfer»dir. Oyuncunun kendine ve daha önce ait olduğu kulübe ödenen para sonucu, parayı ödeyen kulübün takımında oynaması demek olan «transfer», profesyonel sporla birlikte ortaya çıkmıştır. Ülkemizde futbol dışındaki spor dallarında istisna olarak görülür. Ancak futbolda, bu konunun en vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Profesyonel sporcu son analizde emeğini kiralayan kişidir, yaşamayı için gereken parayı yaptığı işten kazanmak zorundadır. Bundan dolayı varolan yapı içinde, oyuncuların bu işten para kazanmaları doğaldır. Ancak uygulama geniş sporcu kitlesinin aleyhine işlemekte, sadece dar bir azınlık kısa bir süre için, bu işten yüzbinler kazanmaktadır. Ülkemizde futbolcular genel olarak kentlerde yaşayan orta sınıfların alt kesimlerinden gelmektedir. Binlerce genç, futbolu araç olarak kullanıp sınıf değiştirmeye çalışmakta, bu amaçla en ilkel koşullarda futbol oynamakta, bir gün yüz binlerin sahibi olmak hayaliyle, küçük semt kulüplerinde tükenip gitmektedir. Bu alanda hiçbir organizasyon yoktur, her şey birtakım kişisel bağlarla yürütülmektedir. Belli başlı takımlarda oynayabilmek sadece bazı yöneticilerin «gözüne çarpma» sonucu mümkündür. Oysa bu göze çarpanlar; birkaç on kişiden fazla değildir. Hayallerle avutulan, oyalanan binlerce genç insan ise bu kördüğüm içinde yok olup gitmektedir. Bu açmazı aşan dar bir azınlık, bu alanda hiçbir bilimsel yaklaşım olmadığı için kısa bir süre içinde tükenmekte, oynayamayacak duruma gelmektedir. Ülkemizde oyuncuların hiçbir güvencesi yoktur. Kolaylıkla işsiz kalabilmekte,³⁰ sakatlık gibi nedenlerden dolayı oynayamadı mı sokağa terk edilmektedir. Bu hiç de seyrek raslanmayan bir trajedidir. Öte yanda sınırlı sayıda bir oyuncu grubuna transferleri için milyonlar ödenmektedir.³¹ Milyonları alan oyuncular, basında başlatılan geniş bir kampanya ile tanıtılmakta, talihlerinin yüzlerine nasıl güldüğüne dair hikâyeler, birbirini izlemektedir. Taraftarlar için şimdi önemli olan, yeni takımında kimlerin yer alacağıdır, kadrolar yenilenir, şampiyonluklar için söz-

ler verilir, «heyecanla» yeni sezona girilir. Ülkemizde özellikle son on yılda transfer sezonu olarak adlandırılan yaz aylarında tekrar edilip duran bu komedide, değişen tek şey oyuncuların fiyatları olmuştur.³²

Spor ve özel olarak futbol olayında, kitle haberleşme araçlarının önemli bir yer tuttuğunu, yukarıdaki satırlarda belirtmiştik. Günümüzde yayınlanan günlük gazetelere bakacak olursak, hemen hemen tümünün her gün en az bir sayfasını, spor sayfası olarak düzenlediğini görürüz. Buna ek olarak bazı gazeteler, haftanın bazı günlerinde spor ilâveleri yayımlamaktadır. Bunu somutlaştırmak amacıyla çok satan etkili bazı gazetelerin, spora ayırdığı bölüme bakacak olursak, şu şekildedir:³³

Gazetenin adı	Sayfa sayısı	Spora ayrılan sayfa
Günaydın	8+4 (ilâvesi)	1
Hürriyet	12+4 (ilâvesi)	1
Tercüman	8—10 (bazı günler)	2 (*)
Milliyet	12	2
Cumhuriyet	10	1

(*) Haftanın bir günü 4 sayfalık bir spor ilâvesi vermektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre aynı gazetelerin içerikleri ve içeriklerindeki bazı konuların oranları şu şekildedir:

Gazetenin adı	Reklam %	Reklam dışı içerik %
Hürriyet	54	46
Günaydın	24	76
Tercüman	30	70
Milliyet	36,5	63,5
Cumhuriyet	32	68

İçine sporla ilgili haberlerin de girdiği «haber» (iç ve dış) oranının reklam dışı içerikteki oranı ise şöyle:

Haber %	
Hürriyet	40
Günaydın	35
Tercüman	27
Milliyet	48
Cumhuriyet	48

Haberlerin konulara göre dağılımında, sporun oranı:

Spor %	
Hürriyet	39
Günaydın	29
Tercüman	54
Milliyet	43,5
Cumhuriyet	30

Oysa aynı gazetelerdeki sanat olayları ile ilgili haberler % 0 ile 8 arasında değişmektedir.³⁴

Görüldüğü gibi, günlük gazetelerde, spora ayrılan bölüm geniş ve süreklidir. Günümüzde, ülkemizde yayımlanan günlük gazetelerin hemen hemen hepsinde spor sayfası, gazete bütünü oluşturduğu «asli parçalardan» biridir. Basının spor konusuyla bu denli ilgilenmesinin en başta gelen sebebi, şüphesiz, geniş kitlelerce ilgiyle izlenen bir olay olan sporu, özel olarak futbolu konu edinip, okurlarının bu yöndeki taleplerine cevap vermek, sonuç olarak, daha çok satmaktır. Ancak spor sayfalarının içeriğine baktığımız zaman, bu okurların taleplerine cevap verişin, teknik bir sorun olarak kalmadığını, idealist dünyaya görüşünün şekillendirdiği, haber ve yorumların, kitleleri avutmak, ahmaklaştırmak için kullanılan «spor olayına» yukarıda sıraladığımız işlevlerini yerine getirmede, katkıda bulunduğunu görürüz.

Haber ve yazıları şekillendiren idealist dünya görüşüdür. Bu durumu örnekler üzerinde somutlaştırmadan önce değinmek istediğimiz bir nokta, haberlerin bol fotoğraflı olarak verilmesidir. Gazetelerin spora ayrılan sayfalarının % 30 ile % 50 arasında değişen bölümü fotoğraflardan oluşmaktadır. Çalışmanın yapıldığı günlerde yayınlanan Milliyet ve Tercüman gazetelerinin spor ilâvesindeki fotoğraflar renklidir. Fotoğrafların konusu genellikle karşılaşmalardaki ilginç anlardır. Örneğin, kaleci gol yerken ya da her hangi bir oyuncunun sakatlandığı bir an. Bunun dışında oyuncu ve yöneticilerin de fotoğrafları yayınlanmaktadır. Fotoğraf «gerçek» etkisinden dolayı, ilgi çekmekte ve inandırıcı olmaktadır. Okur fazla bir zihinsel çaba sarfetmeden, olayı bütün boyutlarıyla kavradığına inanmaktadır. — Sözkonusu gerçek bir karşılaşmadır ve geniş yığınlar için önemli olan sonuçtur; soruların sorulması bu noktadan başlar, yani kim gol attı ya da yedi, iyi oynayanlar, hatalı oyuncular, v.b. İşte bu tip olayların geçtiği anların fotoğrafla tesbiti ve yanına konulan kısa bir notla, karşılaşma hakkında açıklama verilmektedir. Bunu okuyan ya da gören, kişi olayı doğru bir biçimde kavradığına inanmaktadır — ileride de değineceğimiz gibi, bu alandaki açıklamalarda genel eğilim bireylerden harekettir. Yine gazetelerde görülen bir başka fotoğraf türü de karşılaşmayı izleyen gazetenin muhabirlerinin, karşılaşmayı ünlü otoriteler ya da kulüp yöneticileri ile izlediklerine dair olanlardır. Yapılan kısa açıklamalar ile gazetenin sorunla gerçekten ciddi bir biçimde uğraştığı izlenimi yaratılmak istenmekte, bazen beraberinde yetkililerin demeçleri yayımlanmaktadır.

Haberlerin verilmiş biçimine bakacak olursak, haber başlıkları sansasyon yaratacak şekildedir. Örneğin :

«Fenerbahçe, Giresunspor önünde ecel terleri döktü»³⁵

«Boyumuzun ölçüsünü aldık»

«Dünya şampiyonu Batı Almanya önünde çöktü.»³⁶

«Batı Almanya önünde hezimetle uğradık»³⁷

Haber ve yorumlar Cumhuriyet ve Politika gazeteleri dışındaki gazetelerde kısa olarak verilmektedir. Kullanılan dil «Ev sahibi takım», «Rakip takım», «Sahadan silinmek», «Topu ağırlara göndermek», «Olaylı bir maç», «Karşı taraf», «Verilen pasların yerini bulmaması», «..... hatası», «Meşin yuvarlak», «Şampiyonluk mücadelesi» şeklinde klişelerden oluşan futbol dili, başka bir yerde görmediğimiz, yapma bir dildir. Haber ve yazılar bu dilde yazılmaktadır. Anlatım basittir.

Örneğin :

«Aferin Giresun'a demek, dün o süper Fenerbahçe'ye kök söktüren, capcanlı takımı anlatmağa yetmez. Giresun'u anlamak için görmek gerekti... Ummadık taş baş yarar demişler. Giresun taş gibi çıktı ve Fenerin başını yardı.»³⁸

«Beşiktaş ilk yaradaki görünüşüyle taraftarlarını tatmin etmekten uzaktı. Ev sahibi ekipte yer alan futbolcuların verdikleri paslar yerini bulmuyor... Gol için yapılan ataklar tesirsiz kalıyordu.»³⁹

«Futbol çok basit görünen fakat en zor ve güç yapılabilen... bir spor dalıdır. Her taş yerinde ağırdır, para herşeyi halletmez...»⁴⁰

Birbirinin tekrarı olan konular, benzer biçimde anlatılmaktadır. İçerikteki yüzeysellik ve teknik özelliklerinden dolayı okurlar okuduklarını kolayca anlayabilmektedir. Bu durum Türkiye gibi milyonlarca kişinin hiç eğitim görmediği ya da çok az bir eğitim görebildiği bir ülkede, bilinçsiz kitlelere ulaşmada önemi büyük olan bir araç. Binlerce kişi okuduğu gazetede ekonomi üzerine yazılmış bir yazıyı anlamazken, spor sayfasındaki yazıları kolaylıkla anlayabilmekte, gidecek yalnızca gazetede bir kaç magazin haber ile spor bölümünü okumaktadır. Bu, her türlü gelişmeyi engelleyici, ahmaklaştıran bir eğilimdir.

Yukarıda haber ve başka yazıları şekillendiren ideolojinin özelliklerini soyut bir biçimde belirtmeye çalıştık. Yazının devamında bu soyut açıklamayı, bazı örnekler üzerinde somutlaştırmaya çalışacağız. Karşılaşmaların olumlu ya da olumsuz sonuçları «şans», «şanssızlık», «takımın gününde olmaması» gibi metafizik sebeplerle açıklanmaktadır. Örneğin, bir yönetici başarısızlığı devam eden takımının durumuna neden olarak, «şanssızlığın takımının peşini bu yıl bir türlü bırakmaması» nı⁴¹ göstermiştir. Bir başka yetkili başarı kazanmalarının, ancak daha çok gol atamamalarının nedenini «biraz şanslı olsaydık fark daha büyük olabilirdi... takım gerçek kişiliğini kazandı»⁴² şeklinde açıklamıştır. Bu konuya bir başka ilginç örnek, bir gazetenin iddiasına göre bazı yetkililerin yaptığı açıklamadır. Bir bölümünü aktarıyoruz:

«Millî takımımızın bundan sonra yapacağı resmî millî maçların İzmir Atatürk Stadı'nda oynanmaya devam edileceği, Futbol Federasyonu ilgilileri tarafından belirtilmiştir...»

İzmirde oynanan maçlarda yenilgi yüzü görmediğimizi belirten ilgililer, 'İzmir seyircisinin ve Atatürk stadının millî takımımıza uğurlu geldiğine inanıyoruz. Her şeyiyle bir millî maç oynanmaya layık olduğu için millî maçlarımızı İzmir'de oynamaya karar aldık' demişlerdir.»⁴³

Bu tavır kısaca «kaderciliktir». Açıklama ve yorumlarda karşımıza çıkan bir başka yöntem, soyutlama ve bireylerden harekettir. Örneğin: O gün takımın günüdür iyi oynar ve iki gol atar, daha sonraki bir karşılaşmada ise takımın günü daha gelmemiştir ve karşılaşmayı mağlûp bitirir. Oyuncular iyi ya da kötü oynarlar, bunun nedeni yoktur — öyle istediklerinden olsa gerek. Bazan başarısızlıklar süreklî bir hal alır; işte böyle anlarda tartışmaya «renk aşkı», «futbol ahlâkı» gibi kavramlar sokulur ve bunların artık kalmadığından sözedilir; durum vahimleştiği zaman da bir suçlu bulunur, her şeyin sorumlusu ilân edilir. Özellikle uluslararası karşılaşmalardaki süreklî başarısızlıklar sonucu gelişen tepkiler, bu şekilde önlenir.

Değirmek istediğimiz bir başka nokta, uluslararası spor olayları ve karşılaşmaların «şovenizmi» körüklemek için kullanılmasıdır. Basında karşılaşmalar «falancaya karşı Türkler» karşılaşması şeklinde verilir, haber başlıklarında bu somut olarak görülür:

«Rusya'yı yendik», «Alman'larla karşılaşacağız», (Dünya Kupası Final Maçları ile ilgili olarak) «108 ulus büyük mücadeleye hazır.»⁴⁴

Bu örnekleri daha uzatmak mümkün; sorun iki ulus arasındaki çelişki gibi konmakta, «takımımızı» destekleme çağrıları yapılmaktadır. Haber ve yazılar da bu açıdan ilginçtir:

«Kamacı salona girerken, Tercüman gazetesi formalı millî amigo Birol elinde Türk bayrağı ile vatandaşlarımıza İstiklâl Marşını söyletmeye başlamıştı bile... Bu büyük coşkunluk içinde, bu gerçek Türk gecesinde zaferin doğmaması imkânsızdı»⁴⁵

«Dünya şampiyonu olmadan boksü bırakmam derken azmindeki büyüklük Türk olan herkese gurur veriyordu»⁴⁶

Sözü edilen bir boks maçıdır ve maçı Türk asıllı bir boksör kazanmıştır. Başarının açıklanmasında, şovenist motifler kullanılmakta, başarının nedeni olarak «Türklük» ve onunla ilişkide olan bazı başka öğeler gösterilmektedir. Yine uluslararası karşılaşmalar kullanılarak toplumsal çelişkiler unutturulmaya, dikkatler bu uluslararası müsabakalar'a çekilmeye çalışılmaktadır.

Örneğin, bir yazar şöyle demektedir :

«Sonradan olma değil, doğuştan böyleyiz ve kanaatkâr milletiz. Millî maçlarda sevinçler bizi birbirimize yaklaştırıyor. Mutluluklar

geçici de olsa kırgınlıkları, kızgınlıkları unutturuyor. Politikacıları bilmem ama biz sporcular barış içinde gül gibi geçinip gidiyoruz işte. Rusya'yı yendik bir umut rüzgârı esti ülkemizde...»⁴⁷

Bu «millî birlik beraberlik», «şerefimiz» v.b. edebiyatı, her karşılaşma ile tekrarlanmakta, ancak bu çağrılar, süregiden yenilgilere devâ olmamaktadır. Bu kez de başarısızlıkların nedeni olarak taraf tutan «Müslüman» «Türk düşmanı» (eğer hakem sosyalist bir ülkeden ise) «komünist» hakemler gösterilmektedir. Buradaki tavır «milletimizin» düşmanlarının takımımıza da düşmanlık ettiği şeklindedir, böylece gerçek olmayan bir tehlike yaratılmakta, yığınların dikkati başka taraflara çekilmektedir.

Radyo ve TV'deki yayınlarda da durum farklı değildir, örneğin, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki spor faaliyetleri yayımlanmakta ya da sözü edilmekte, ancak sosyalist ülkelerdeki faaliyetlere değinilmemektedir; karşılaşmaların nakli sırasındaki tavır da, basındakienden genelde pek farklı değildir, çoğu kere kendinden geçen spikerler «vur», «bastır» haykırışlarıyla, karşılaşmayı nakletmekten çok, ona katılmaktadır.

Çalışmanın başında, amacımızın, kitleleri oyalamak ve avutmak için de kullanılan sporun, ülkemizdeki durumunu ilişkide olduğu bazı başka unsurlarla birlikte, tesbit etmek olduğunu belirtmiştik. Bunun daha boyutlu görülebilmesi için, «genel»deki bazı konulara da değindik. Gerek doğada, gerekse toplumsal hayatta hiçbir şey, varolan başka şeylerden bağımsız değildir. Onlarla ilişki halinde, oluşturdukları bütünün, etkileyen ve etkilenen bir parçasıdır. Ancak biz bir tek olay veya nesneyi incelemek için, zorunlu fakat geçici olarak, bütünden soyutlarız. Bu geçici olmak zorundadır, çünkü araştırmanın her aşamasında, konu edinilen «şeyin» ilişkide olduğu «bütünün» öbür «parçaları», karşımıza tekrardan çıkar. İşte bu «bütün» ve onun araştırma konusuyla ilgi halindeki öbür «parçaları» dikkate alınmadan yapılacak her tesbit, yanlış sonuçları beraberinde getirir. «Spor» olayında da bunun böyle olduğunu, sporun varolan yapı içinde, bir işlevi birçok şeyle ilişki halinde yerine getirdiğini gördük; bu, toplumsal gelişme açısından, olumsuz bir işlev. Olumsuz bir durumun tesbiti öznel planda belli bir karamsarlığa yol açabilir, hele bu olumsuzluğun etkinliği hiç de küçümsenecek gibi değilse. Ancak gözden uzak tutulmaması gereken, bunun belli bir yapı içinde olduğu ve bizatihi bu yapının değiştiğidir. Örneğin, feodal toplumun tasfiyesi ile birlikte nasıl «din» eski işlevini yitirmiş, yeni toplum biçiminde, eskisinden son derece farklı işlevleri yerine getirir olmuşsa, burjuva toplumunun tarihi son buluşuyla; sporun alacağı biçim, sağlıklı bir hayat için yapılan bir faaliyete dönüşmesi olacaktır. ■

¹ İbrahim Yasa, *Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü*, s. 223, SBF Yayını, Ankara 1969.

² Bu durumla ilgili olarak Kapital'de rasladığımız bazı satırları aktarıyoruz: «Fırınlarda çalışanlar genellikle gece saat onbirde işe başlarlar ve bir, ya da iki kısa (bazen çok kısa) dinlenme aralığıyla, ertesi sabah sekize kadar ekme yapımıyla uğraşır. Daha sonra da, bütün gün, 4-5-6 ve hattâ akşam yediye kadar dışarıya ekme taşırlar...» (s. 274).

İngiltere'de «1844'ten 1847'ye kadarki dönemde 12 saatlik işgünü, Fabrika Yasasına tâbi bütün sanayi kollarında genel ve tekdüze bir uygulama olmuştur.» (s. 306) Sol Yayınları, Ankara 1975.

³ Friedrich Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1974, s. 181.

⁴ K. Marx-F. Engels, *Manifesto*, Öncü Kitabevi, İstanbul 1970, s. 50.

⁵ H. Lefebvre, *Marx'ın Sosyolojisi*, Öncü Kitabevi, İstanbul 1968, s. 91, 92, 93.

⁶ Sinemanın yaygın bir biçimde, ticarî amaçlarla kullanımı 1896'nın başlarında görülür... New York'da gerçekleştirilen gösteriler, özellikle İngilizce bilmeyen göçmenler tarafından büyük ilgi gördü. Görüntüye dayanan bu yeni eğlence, kısa bir süre içinde hızla yayıldı... Daha çok işçiler ve işsizlerden oluşan seyirci sayısının gün geçtikçe artması... Birçok şirketin filmciliğe el atmasına yol açmıştır. Baştağıta bazı başarısızlıklar kısa sürede aşılmış... Sinemanın dünya çapında bir pazar yaratabileceğini öngören ve etkin bir ideolojik silâh olarak değerlendiren Wall-Street bankaları ile devlet, sinemaya el atarak onu güçlü bir endüstri haline getirmişlerdir. 1929'da patlak veren ekonomik bunalım arifesinde, egemen güçler, ideolojik mücadelelerini yoğunlaştırmak zorunda kalınca sesten ve renkten yoksun görüntülerin gerçeklik etkisini güçlendirmek zorunluluğunu duydular... Böylece sesli film yapımı başladı...1935'lerde tamamiyle Rockefeller ve Morgan tekel gruplarının denetlenen sesli Hollywood yıldı ortalama 500 film üretiyor ve uluslararası pazarı eline geçirmiş bulunuyordu... (Klasik Hollywood Sineması üzerine Notlar, *Çağdaş Sinema*, s. 5-6.)

⁷ Günümüzde müzik dinlemek için yaygın olarak kullanılan «plak» 1877'de bulunmuş, 1892'de geliştirilen yöntemle günümüzdeki duruma benzer bir yapı kazanmıştır. Yüzyılımızın başında yapımı büyük şirketlerce üstlenilerek geniş olarak üretilmeye başlanmıştır. Plak'la birlikte müzik kolayca dinlenebilir olmuş; bu, müziğe geniş bir yaygınlık kazandırmış. Kitlelerin günlük hayatlarına aktif bir öge olarak girmiştir. Bu durumun yarattığı talep sonucu her yıl yüzlerce müzik parçası bestelenmektedir. Müzik, egemen sınıfların ideolojik mücadelelerinde etkin bir biçimde kullandıkları araçlardan biridir. Bu, söylenen şarkıların sözlerinde somut olarak görülmektedir. Konu olarak alınan birtakım sorunlar çarpıtılmakta, etkileyişindeki güçlülük kullanılarak sistemin ideolojisi, varolan tek gerçekmiş gibi gösterilmektedir. Ülkemizde milyonlarca insanın dinlediği «minibüs şarkıları» bu duruma somut bir örnektir.

⁸ Basının 'halka inmesi' olayı ilk kez İngiltere'de olmuştur!.. Yüzyılımızın başında az okumuş, yarım ya-

malak bilgisi olan halkın anlayacağı... Gazeteler yayınlamaya başladı. Bunlarda uzun hikâye ve yazı yoktu; ciddi olmayan her konuda bir yığın yazı ve haberin doldurduğu bu gazete ve dergiler, aynı zamanda amacı kâr olan birer kuruluştur. Bu yeni tip gazete ve dergiler o güne kadar görülmemiş bir şekilde sattı. Halka her sabah dünyanın en güzel eğlenceleri, komedileri, siyasî skandallar, seks ve aile faciaları sunuldu... Halkın afonu olan bu yeni tip basın kısa zamanda, tüm kapitalist ve onların sömür-geleri durumundaki ülkelerde uygulanıp geliştirilmeye başlandı. (Önder Şenyapılı, «1970'lerin Başında Sayılarla Türk Basını» *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 4, sayı 4.)

⁹ Eğlence amacıyla yapılan okuma, ya da seyretmenin başka amaçlarla da yapılması sözkonusu, ancak eğlence aracı olarak kullanılmalrı hiç de az raslanır birşey değil.

¹⁰ Yanlış bir anlaşılma olmasın, biz bu durumun mutlak olduğunu, sistemin sonsuza kadar devam edeceğini ve uyguladığı yöntemler sonucu, toplumsal muhalefetin varolmayacağını söylemiyoruz. Ancak kitleleri oyalama ve avutmada sistemin belli bir başarı kazandığı bir gerçek.

¹¹ Bernard Gillet, *Spor Tarihi*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1975, s. 20-31.

¹² Örneğin Almanya'da spor 19. yüzyılın başlarından itibaren ulusal duygunun uyandırılması ve Alman Birliği'nin gerçekleştirilmesinde yararlı olacağı varsayımıyla teşvik ve organize edilmiştir. (a.g.e., s. 47)

¹³ a.g.e., çeşitli sayfaları.

¹⁴ Ülkemizde de 3530 sayılı yasaya göre 500'den fazla işçi ve memur çalıştıran işyerlerinde spor tesisleri yaptırılması zorunludur. Ancak uygulama yetersiz kalmaktadır. Örneğin, İstanbul'da yaptırılması gereken 268 tesisden sadece 51'i, İzmir'de ise 109 tesisden 5'i yapılmıştır. («Tesisler Dosyası», Abdullah Gelgeç, 18 Ağustos 1975, *Cumhuriyet*.)

¹⁵ Brezilya'nın durumu ilginç bir örnek. Nüfusunun % 50'den fazlasının okuma yazma bilmediği, tarıma elverişli toprakların ancak % 5'inin ekilebildiği, kadınların ortalama 46, erkeklerin 40 yıl yaşadığı Brezilya'da egemen sınıflar yaklaşan 1978 seçimleri dolayısıyla, olabilecek politik gelişmeleri engellemek için, aynı yıl oynanacak olan Dünya Kupası maçlarının ülkelelerinde düzenlemeye çalışmaktadırlar. Futbola oyalanacak kitleler, politik gelişmelerden ve ülkenin öbür sorunlarından soyutlanacak, böylece 'kupayı' alan yine egemen sınıflar olacaktır.

¹⁶ 1975 programı, s. 307, DPT., Ankara 1975.

¹⁷ Halûk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İ.Ü.İ.F.Y.-İstanbul 1972.

¹⁸ Ülkemizin üç yanı spora elverişli denizlerle çevrili olmasına rağmen sadece lisanslı 1977, lisanssız 14.161 olmak üzere toplam 16.138 yüzücü vardır —*Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1975— Bu küçük örnek dahi geniş halk yığınlarının spor olarak hiçbir şey yapmadığını gösterir.

¹⁹ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1975.

²⁰ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1975.

²¹ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1975.

²² *Tercüman*, İnci, Spor, 27 Kasım 1975.

²³ *Politika*, 17 Eylül 1975.

²⁴ Ülkemizde 1950'lerden itibaren, toplumsal yapı hızla değişmekte, kapitalizm-öncesi yapı tasfiye olup, çarpık bir biçimde de olsa kapitalizm her alanda kendi kurumlarını yaratmaktadır. Bu, günümüzde bitmemiş, devam eden bir süreçtir. Bizim burada değinmek istediğimiz, 1950'lerden başlayan bazı gelişmelerdir. Örneğin, 1950'de sanayi ve işyerleri sayımında 335.576 olan işçi sayısı, 1964'de 654.779'a yükselmiştir. 1950 ile 1961 yılları arasında, devlet sektöründeki işçi sayısı % 60'dan, özel sektördeki ise % 100'den fazla artmıştır. Aynı dönemde şehir nüfusunun artış oranı: 1945-50 arası % 11,9, 1950-55 arası % 32,1, 1955-60 arası % 27,9, 1960-65 arası % 22 şeklindedir. Şehirlerin genel nüfusa oranı ise: 1945'de % 25, 1950'de % 25, 1955'de % 29, 1960'da % 32 şeklindedir. Karayollarındaki yıllık yolcu taşıma trafiği ise: (Milyon olarak)

Yıllar	Yolcu Trafiği (Yolcu/km.)
1950	2.597
1955	10.831
1960	10.831
1965	34.948

Kaynak: H. Cillov, a.g.e....

Rakamlarda görüldüğü gibi toplumsal yapı sözü edilen dönemde hızlı bir biçimde değişmiştir. Bu eski ideoloji biçimlerinin ve onların şekillendirdiği ilgi alanlarının da sonunu beraberinde getirir; artık yetersiz kalmışlardır. Özellikle kentlerde biriken yığınlar için yeni ilgi alanları teklif edilmelidir. İşte bunun sonucu olarak, fotoroman, sinema, hafif batı müziği, spor v.b. ortaya çıkartılır. Bu saydıklarımız, ülkemizde özellikle sözü ettiğimiz dönemle birlikte görülmeye başlanmıştır. Kârlı bir iş alanı ve ideolojik baskı için kullanılmaya elverişli durumlarından dolayı kısa bir süre içinde de gelişmişlerdir. Günümüzde Fotoromanların satışı binlerle ifade edilmekte, minibüs plakları yüzbinlerce satılmaktadır.

²⁵ Ülkemizde halen, 1914 amatör, 80 profesyonel, 140 da genç takım vardır. *Tercüman*, İnci, Spor, 27 Kasım 1975.

²⁶ Araştırma 1969 yılında yapılmıştır, geçen yıllarda-

ki fiyat artışları gözönüne alırsa bu sayıların günümüzde tahmin edilenden çok yüksek olacağı açıktır.

²⁷ Önder Şenyapılı, a.g.e.

²⁸ *Tercüman*, 20 Haziran 1975.

²⁹ 1974 yılı programı, s. 301, DPT, Ankara 1974.

³⁰ «Profesyonel subelerinin kapanmasıyla 3 kulüpte-ki toplam 49 profesyonel futbolcu işsiz kalmıştır.» *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1975.

³¹ Fenerbahçe kulübü 1975 sezonunda iç ve dış transferlere toplam 8,5 milyon lira dolaylarında para harcamıştır. (*Cumhuriyet*, 4 Eylül 1975) Aynı sezonda Galatasaray, Beşiktaş ve Fenerbahçe'nin transferler için harcadıkları para 25 milyon civarındadır.

³² Kâr amacıyla kullanılan, bir spor dalı da atlıktır. Düzenlenen yarışlar üzerine çeşitli şans oyunları oynanmaktadır. Bu durum şimdilik bir, iki büyük şehirle sınırlı ise de giderek gelişmekte, varolan ilgi çoğalmaktadır. İlginin vardığı boyutu göstermesi açısından, şu haber ilginçtir: «Altılı Ganyan, bu hafta doğru bilen 45 iştirakçısına iki haftadan beri çıkmayan 3 milyon 37 bin 316 lirayı dağıttı» —*Politika*, 14 Kasım 1975.— Parasal yanının ulaştığı boyut futbol haric başka hiçbir spor dalı için sözkonusu değildir. Yarışlara olan ilgi salt seyretme, ya da spora olan ilgi sonucu olmasa da, vardır ve giderek yaygınlaşmaktadır.

³³ Sözü edilen gazetelerin Aralık ayının son iki haftasında yayınlanan sayıları gözönüne alınmıştır.

³⁴ Önder Şenyapılı, a.g.e.

³⁵ *Milliyet*, 1 Aralık 1975.

³⁶ *Milliyet*, 21 Aralık 1975.

³⁷ *Günaydın*, 21 Aralık 1975.

³⁸ Necmi Tanyolaç, *Tercüman*, 1 Aralık 1975.

³⁹ *Milliyet*, 7 Aralık 1975.

⁴⁰ Şükrü Gülesin, *Milliyet*, 6 Aralık 1975.

⁴¹ *Politika*, 2 Aralık 1975.

⁴² *Politika*, 10 Aralık 1975.

⁴³ *Hürriyet*, 25 Kasım 1975.

⁴⁴ *Tercüman*, İnci, Spor 11 Aralık 1975.

⁴⁵ Doğan Pürsün, *Tercüman*, 1 Kasım 1975.

⁴⁶ *Tercüman*, 1 Kasım 1975.

⁴⁷ Necmi Tanyolaç, *Tercüman*, 30 Kasım 1975.